

Dnes už Milan, jak jsme jej všichni oslovovali, zasedá kdesi na českém sociologickém Olympu spolu s T. G. Masarykem, J. L. Fischerem, Pavlem Machoninem a dalšími a shovívavě se dívá, jak naložíme s jeho odkazem. Nám dole bude chybět.

Michal Illner

Odešel velikán české sociologie

Ta smutná zpráva zaskočila – Milan Petrušek byl nejen největší osobností soudobé české sociologie, ale už i jakousi institucí o sobě, s níž se počítalo. Kdybych parafrázoval Jana Wericha, byl „zámkem plným sociologů“ s almarami knih a článků o nejrůznějších teritoriích sociologického vesmíru. Byl encyklopedickým ústavem, který informuje a hodnotí, vykládá a shrnuje, navíc s nabádavým mravním imperativem.

Nelehko se rychle píše slova k uctění památky tohoto mimořádného badatele a pedagoga. Vždyť to bylo sotva včera, kdy jsme po redakční radě spolu hovořili o Nešporově projektu dějin české sociologie, do něhož naposledy přispěl knihou o osudech českých sociologů v emigraci. A bylo to snad především, kdy jsem mu předával svoji veršotepeckou zdravici k jeho pětasedmdesátinám se slovy – Všichni Ti blahopřejí, Milane, ale nikdo Ti nenapíše zdravici, jak to bývávalo v našem mládí.

Dovolil jsem si takto žertovat s ohledem na historickou zakotvenost našeho vztahu a jeho lehkou povznesenost. Od počátku do konce to byl ale vztah neučenlivého žáka ke shovívavému učiteli. Už v prvních dnech svého pražského působení Milan oslňoval svými znalostmi a strhující rétorikou. Vzpomínám, jaké nábožné ticho se vždy rozhostilo na zasedáních Machoninova týmu po jeho učném a vybroušeném vystoupení. K obnovení dechu musel zpravidla zavelet sám velký šéf!

Ano, byl to „velký šéf“ Pavel Machonin, který objevil a přitáhl Milana Petruska ze Zlína do Prahy, spolu s jeho přítelem a starším kolegou Zdeňkem Strmiskou. Dvě jména, o nichž jsme předtím netušili a která se pak vtesala do základních kamenů institucí obnovené české sociologie – katedry sociologie na Filosofické fakultě a Sociologického ústavu ČSAV. Před odchodem na fakultu – za svým životním posláním učitelle – se však Milan zásadním způsobem podílel na velkém výzkumu sociální stratifikace v roce 1967.

Pokud jde o tento výzkum, nejenže ovlivnil jeho koncepci, ale ujal se té nejtěžší pasáže z empirických výsledků, totiž kapitoly o sociopreferenčních vztazích. Zatímco my ostatní jsme interpretovali data, on dostal prázdné tabulky – neboť lidé se nechťeli svěřovat s informacemi o svých přátelských a rodinných kontaktech. Pamatuji si jeho slova: „Tož budu psát o tom, co v datech není a proč

vlastně.“ Již zde lze spatřovat zárodky jeho alternativní sociologie interpretující „datové prázdno“ a vyplňující mezeru mezi scientismem a každodenností.

Mrazivá doba normalizace dokázala kontinuitu jeho tvorby narušit, nikoli však přerušit. Velký učitel byl zbaven svého studentského auditoria, nikoli však umlčen. Našel si alternativní médium v *Sociologickém obzoru* vydávaném spolu s Josefem Alanem. Tehdy – zdá se mi – přece jen častěji psal o společnosti než o sociologii. Pak už to bylo zase naopak, čehož jsem trochu litoval. Kdykoli totiž Milan obrátil svoji pozornost k dění na české scéně, formuloval břitkou analýzu – ptal jsem se: proč tak nečiníš více, prosím?

V postnormalizačním čase ovšem tento neúnavný badatel a organizátor „činil více“ na mnoha polích: v budování nové instituce, v mezinárodních kontaktech, velkolepých edičních počinech a encyklopedických dílech. Přitom ani v době náročných funkcí a velkého spisování nelitoval času pro ta nejdrobnější dílka. Nepodlehł svodům kulometné e-pošty, nýbrž dbal na jemnost kultury všedního dne. A tak jeho dopisy a vzkazy, blahopřání a dedikace, psané kaligrafickým drobným rukopisem, vždy neotřelé a často v řeči vázané, jsou hodny ovnutí zlatou stužkou a zapůjčení příštím životopisci.

Jiní, povolanější se ujmou (někteří už tak učinili) výkladu a zhodnocení Petruskova díla, které vznikalo po celých 45 let. Velký autor sám je zdaleka neuzavěřel, měl další skvělé plány. Musíme litovat, že mu nebylo dopřáno je naplnit. Měli bychom být ale vděční za vše, co zanechal, ať vytištěné na papíře, nebo vtisknuté do hlav stovek svých dychtivých posluchaček a posluchačů. Vskutku dílo hodné velké sociologické instituce, které vytrvá – velké díky za ně, drahý Milane!

Jiří Večerník

Miloslav Petrussek v dějinách české sociologie

Vlna pozdních letních veder, která místy zřejmě překročila rekordy posledních sta let měření, nám vzala Milana Petruska. Odešel sice nemocen, ale v plné práci: v týdně před jeho smrtí jsme pracovali na souborných *Dějínách české sociologie*, na jejichž vydání se tolik těšil, a Milan psal lektorský posudek na čtyřicet let opožděné vydání knihy Jiřiny Šiklové o levicových studentských hnutích konce šedesátých let. Byl to asi jeho poslední text, ještě předtím však stačil popřát Ivo Možnému k osmdesátinám, sociologicky zhodnotit dílo Václava Havla i teoretickou stránku současné české sociologie...

Nechci soudit, byl-li Milan Petrussek největším českým sociologem posledních sta let, docela určitě však byl největším učitelem sociologie. A to jak přímým (v letech 1967–1980 působil na Filosofické fakultě UK, v roce 1990 spoluzakládal novou Fakultu sociálních věd UK), tak nepřímým prostřednictvím svých knih a dalších textů. První skvělou učebnicí byla již jeho *Sociometrie* (1969), lví podíl